

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2025-yil 4-son

VOLUME 9 / ISSUE 4 / 2025

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2025.9.4

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Y. Yarmolik, Y. Mahmudov,
E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt:

review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2025-yil 24-dekabrda

bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog'i: 19,7

Adadi: 100. Buyurtma: № 210.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY'ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot bo'limi boshlig'i

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

Y. Kanyazov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo'lim boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To'xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma'mun – Islam Negeri universiteti o'qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi Davlat tuzilishi va boshqaruvining huquqiy asoslari kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

I. Ergashev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Rahimov – Toshkent davlat yuridik universiteti Mehnat huquqi kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura kafedrasida mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Qodirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida professori v.b., pedagogika fanlari nomzodi

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:

Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Э. Шарипов

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 19,7. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 210.

Лицензия типографии

от 29.11.2023 № 174626.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор Ташкентского государственного юридического университета по научной работе и инновациям, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – начальник редакционно-издательского отдела Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Е. Канязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – профессор кафедры правовых основ государственного устройства и управления Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан, доктор юридических наук

И. Эргашев – начальник отдела контроля качества образования Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

Ж. Нематов – профессор кафедры административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонов – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – доцент кафедры трудового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – заведующий кафедрой суда, правоохранительных органов и адвокатуры Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

О. Нарзуллаев – профессор кафедры экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кодирова – доцент кафедры уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – доцент кафедры права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – и. о. профессора кафедры узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafaev, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadieva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 19,7.

Units: 100. Order: № 210.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD
EDITOR-IN-CHIEF

B. Xodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Head of the Publishing Department of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor

U. Tuxtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Professor of the Department of Legal Foundations of State Structure and Administration of the Academy of Public Policy and Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

I. Ergashev – Head of the Department of Education Quality Control of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rahimov – Associate Professor of the Department of Labor Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Head of the Department of Court, Law Enforcement Agencies and Advocacy of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Doctor of Law, Associate Professor

M. Qodirova – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Associate Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Acting Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 HAYITOV SHERZOD RAXMATULLAYEVICH

Eksperimental huquqiy rejimlarni loyihalashtirish: nazariy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

19 MASKAYEVA NATALYA GENNADYEVNA

Polsha Respublikasining “Insofsiz raqobatga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunida tegishli mazmun va belgilangan shakldagi xabarnoma taqdim etish talabi

35 ESHONQULOV JAVOXIR FAZLIDDINOVICH

Raqamli bozorda iqtisodiy konsentratsiya tushunchasi va uni huquqiy aniqlash muammolari

53 ALLAKULIYEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH

Raqamli platformalar operatorlarining foydalanuvchi kontenti uchun delikt javobgarligi

12.00.06 – TABIIY RESURSLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

69 OTAMIRZAYEV OYBEK MURODULLO O‘G‘LI

Yerosti suvlari bilan bog‘liq qonunchilikni takomillashtirish masalalari

77 RAXMATOVA DILAFRUZ IXTIYOR QIZI, SAYFULLAYEV FERUZ BOTIR O‘G‘LI

Elektron chiqindilarning huquqiy tushunchasi

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

90 KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA

Jinoyat subyektining jins bilan bog‘liq fakultativ belgilari

99 NURMANOV XOLBEK RAHMATILLA O‘G‘LI

Jinoyat subyekti sifatida sun‘iy intellekt javobgarligi masalasi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD
EKSPERTIZASI

108 DJURABAYEV RUSTAM TURABBAYEVICH

Jamoat xavfsizligini ta‘minlashda qidirilayotgan jinoyatchilarni ushlab tashning taktik xususiyatlari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

119 INOYATOV NODIRBEK XAYITBOY O‘G‘LI

Sun‘iy intellektning huquqiy maqomi masalasiga qiyosiy yondashuv: Yevropa Ittifoqi va O‘zbekiston tajribasi

12.00.13 – INSON HUQUQLARI

130 NOSIROVA MARJONA NEGMAT QIZI

Inson huquqlari sohasida nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqiy va ijtimoiy faolligi

141 XUDAYBERDIYEVA MAFTUNA ZAFAR QIZI

Bolalar huquqlarining milliy va xalqaro huquqiy tizimdagi o‘rni: O‘zbekiston Respublikasi misolida nazariy-amaliy tahlil

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH.
PROBATSIIYA FAOLIYATI

153 **XO'JAMBERDIYEV FARRUX KOMILOVICH**

Fransiyaning jamoat xavfsizligini ta'minlash modeli: institutsional-huquqiy tahlil va O'zbekistonda
qo'llash istiqbollari

167 **AZIMOV HAKIMALI IMOMOVICH**

Konstitutsiya – inson qadri, huquq va erkinliklarining mustahkam huquqiy kafolati

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 ХАЙТОВ ШЕРЗОД РАХМАТУЛЛАЕВИЧ

Проектирование экспериментальных правовых режимов: теоретико-правовой анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

19 МАСКАЕВА НАТАЛЬЯ ГЕННАДЬЕВНА

Требование о предоставлении уведомления соответствующего содержания и надлежащей формы в Законе Республики Польша «О борьбе с недобросовестной конкуренцией»

35 ЭШОНКУЛОВ ЖАВОХИР ФАЗЛИДДИНОВИЧ

Понятие экономической концентрации на цифровом рынке и проблемы её правового определения

53 АЛЛАКУЛИЕВ МИРЖАЛОЛ ДАВРОНБЕКОВИЧ

Деликтная ответственность операторов цифровых платформ за пользовательский контент

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

69 ОТАМИРЗАЕВ ОЙБЕК МУРОДУЛЛО УГЛИ

Проблемы совершенствования законодательства, связанного с подземными водами

77 РАХМАТОВА ДИЛАФРУЗ ИХТИЁР КИЗИ, САЙФУЛЛАЕВ ФЕРУЗ БОТИР УГЛИ

Юридическое понятие электронных отходов

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

90 КАРАКЕТОВА ДИЛНОЗА ЮЛДАШЕВНА

Факультативные признаки субъекта преступления, обусловленные полом

99 НУРМАНОВ ХОЛБЕК РАХМАТИЛЛА УГЛИ

Вопрос ответственности искусственного интеллекта как субъекта преступления

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО. СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

108 ДЖУРАБАЕВ РУСТАМ ТУРАББАЕВИЧ

Тактические особенности задержания разыскиваемых преступников при обеспечении общественной безопасности

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

119 ИНОЯТОВ НОДИРБЕК ХАЙИТБОЙ УГЛИ

Сравнительный подход к вопросу правового статуса искусственного интеллекта: опыт Европейского союза и Узбекистана

12.00.13 – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

130 НОСИРОВА МАРЖОНА НЕГМАТ КИЗИ

Правовая и социальная активность негосударственных некоммерческих организаций в области прав человека

141 ХУДАЙБЕРДИЕВА МАФТУНА ЗАФАР КИЗИ

Роль прав детей в национальной и международной правовой системе: теоретико-практический анализ на примере Республики Узбекистан

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

153 **ХУЖАМБЕРДИЕВ ФАРРУХ КОМИЛОВИЧ**

Модель обеспечения общественной безопасности Франции: институционально-правовой анализ и
перспективы применения в Узбекистане

167 **АЗИМОВ ХАКИМАЛИ ИМОМОВИЧ**

Конституция – надёжная правовая гарантия достоинства человека, его прав и свобод

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **HAYITOV SHERZOD RAKHMATULLAEVICH**

Designing of experimental legal regimes: theoretical and legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

19 **MASKAEVA NATALYA GENNADYEVNA**

The requirement to submit a notification of appropriate content and subject form under the law of the Republic of Poland “on combating unfair competition”

35 **ESHONKULOV JAVOKHIR FAZLIDDINOVICH**

The concept of economic concentration in the digital market and the challenges of its legal definition

53 **ALLAKULIEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH**

Tort liability of digital platform operators for user content

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

69 **OTAMIRZAEV OYBEK MURODULLO UGLI**

Issues of improving legislation related to groundwater

77 **RAKHMATOVA DILAFRUZ IKHTIYOR KIZI, SAYFULLAEV FERUZ BOTIR UGLI**

The legal concept of electronic waste legal concept of electronic waste

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

90 **KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA**

Gender-related facultative characteristics of the crime subject

99 **NURMANOV KHOLBEK RAHMATILLA UGLI**

The issues of liability of artificial intelligence as a subject of crime

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

108 **DJURABAEV RUSTAM TURABBAEVICH**

Tactical features of apprehending wanted criminals in ensuring public safety

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

119 **INOYATOV NODIRBEK KHAYITBOY UGLI**

Comparative approach to the legal status of artificial intelligence: the experience of the European Union and Uzbekistan

12.00.13 – HUMAN RIGHTS

130 **NOSIROVA MARJONA NEGMAT KIZI**

Legal and social activity of non-governmental non-profit organizations in the field of human rights

141 **KHUDAYBERDIYEVA MAFTUNA ZAFAR KIZI**

The role of children’s rights in national and international legal systems: a theoretical and practical analysis based on the example of the Republic of Uzbekistan

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

153 **KHUJAMBERDIYEV FARRUKH KOMILOVICH**

The model of ensuring public security in France: institutional-legal analysis and prospects for application in Uzbekistan

167 **AZIMOV HAKIMALI IMOMOVICH**

The Constitution – a strong legal guarantee of human dignity, rights, and freedoms

Kelib tushgan / Получено / Received: 22.10.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 10.12.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2025

DOI: 10.51788/tsul.rols.2025.9.4./DABM5309

UDC: 343.22:004.8(045)(575.1)

JINOYAT SUBYEKTI SIFATIDA SUN'IY INTELLEKT JAVOBGARLIGI MASALASI

Nurmanov Xolbek Rahmatilla o'g'li,

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi

ORCID: 0009-0001-2582-7720

e-mail: xolbek.nurmanov123@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada muallif tomonidan jinoyatni sodir etish subyekti sifatida sun'iy intellekt javobgarligi masalasi o'rganiladi, jumladan, ushbu masalada yuridik fanda mavjud fikrlar, g'oyalar, konsepsiyalar, ilmiy munozaralar atroflicha ko'rib chiqiladi. Milliy qonunchilikda hozirgi kunda kiberjinoyatlarni sodir etish subyekti sifatida sun'iy intellekt qilmishi uchun bevosita jinoiy javobgarlik choralari belgilanmagan. Ayni chog'da rivojlangan xorijiy mamlakatlar (xususan, AQSh, Buyuk Britaniya) fan va amaliyotida, maxsus qonunlarida sun'iy intellekt javobgarligiga oid bir qator huquqiy qoidalar shakllantirilgan (jumladan, uning bevosita yoki bilvosita javobgarligi shakllari haqida) bo'lib, shu bois ushbu o'ziga xos subyektning qilmishi yuzasidan javobgarlikni belgilashda jahon amaliyotida allaqachon shakllanib ulgurgan bir qator shart va talablarni inobatga olish zarur degan xulosaga kelingan. Buning uchun muallif tomonidan milliy fuqarolik, jinoyat va boshqa qonun hujjatlariga tegishli qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish, shuningdek, sun'iy intellektdan foydalangan holda sodir etilgan qilmishlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilishga oid tegishli amaliy qoidalarni ishlab chiqish yuzasidan ilmiy asoslantirilgan taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, iqtisodiyot, zarar, javobgarlik, kiberjinoyat, delikt, kompyuter axboroti

ВОПРОС ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Нурманов Холбек Рахматилла угли,

самостоятельный соискатель

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В настоящей научной статье автором исследуется проблема ответственности искусственного интеллекта как субъекта совершения преступления, в частности, всесторонне анализируются существующие в юридической науке мнения, идеи, концепции и научные дискуссии по данному вопросу. На основе рассмотрения указанных научных подходов и теоретических позиций автор приходит к выводу о том, что в действующем национальном законодательстве на сегодняшний день не установлены меры прямой уголовной ответственности за деяния, совершённые искусственным интеллектом как субъектом киберпреступлений. В то же время в научной и правоприменительной практике развитых зарубежных государств (в частности, США и Великобритании), а также в их специальном законодательстве уже сформирован ряд правовых положений, касающихся ответственности искусственного интеллекта, включая формы его прямой и косвенной ответственности. В связи

с этим делается вывод о необходимости учитывать при определении ответственности за деяния данного специфического субъекта совокупность условий и требований, уже сложившихся в мировой практике. В целях реализации данного подхода автором выдвинуты научно обоснованные предложения и рекомендации, направленные на внесение соответствующих дополнений и изменений в национальные гражданскую, уголовную и иные отрасли законодательства, а также на разработку практических правил, касающихся правильной квалификации деяний, совершённых с использованием искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, экономика, вред, ответственность, киберпреступление, деликт, компьютерная информация

THE ISSUES OF LIABILITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A SUBJECT OF CRIME

Nurmanov Kholbek Rahmatilla ugli,

Independent Researcher at Tashkent State University of Law

Abstract. *In this scientific article, the author examines the issue of the liability of artificial intelligence as a subject of crime, including the opinions, ideas, concepts, and scientific discussions existing in legal science on this issue. Currently, national legislation does not establish direct criminal liability measures for the act of artificial intelligence as a subject of committing cybercrimes. At the same time, in the science and practice of developed foreign countries (in particular, the USA and Great Britain), a number of legal provisions regarding the liability of artificial intelligence have been formed in special laws (including the forms of its direct or indirect liability); therefore, it was concluded that when determining the liability for the actions of this specific subject, it is necessary to take into account a number of conditions and requirements that have already been formed in world practice. For this purpose, the author put forward scientifically substantiated proposals and recommendations for making appropriate additions and amendments to national civil, criminal, and other legislation, as well as for developing appropriate practical rules for the correct qualification of acts committed using artificial intelligence.*

Keywords: artificial intelligence, economy, damage, liability, cybercrime, delinquency, computer information

Kirish

Dunyoda sun'iy intellekt sohasidagi ishlanmalar, ularga nisbatan intellektual mulk huquqi va mazkur mahsulotlarning huquqiy tabiati, xususan, yuridik javobgarligi masalalari kun sayin jiddiy muammoga aylanib bormoqda. Jumladan, 2015- va 2018-yilda sun'iy intellekt negizidagi avtopilot boshqaruvida "Tesla" avtomashinasi avtohalokatni sodir etishi insonlarning hayotdan ko'z yumishiga olib keldi (Shepardson, 2017). Shuningdek, 2015-yilda manipulyator roboti harakati "Volkswagen" avtomobil zavodida ishchi o'limiga sabab bo'ldi (The Guardian, 2015), 2020-yilda Liviyada harbiy uchuvchisiz boshqariladigan dron mustaqil ravishda, operator

ishtirokisiz, insonni izlab topdi va uni nobud qildi (Jha, 2020). Mazkur voqealar amalda sun'iy intellekt sohasidagi huquqiy javobgarlik masalalari tezkor sur'atlar bilan odimlab borayotgan texnologik inqilobning shiddatiga mos kela olmay qolayotgani tufayli sun'iy intellekt sohasidagi mahsulotlar va ularga bog'liq zamonaviy texnologiyalar (aqlli shahar, smart-kontrakt, raqamli iqtisod, blokcheyn va h.k.) ishlab chiqarilishi barobarida yuzaga kelayotgan chaqiriqlar, munosabatlar an'anaviy huquq normalari va institutlarni to'liq qayta ko'rib chiqish zaruratini vujudga keltirmoqda.

Jinoyat tarkibi obyektiv tomonining asosiy majburiy tarkibiy qismlaridan biri bu

aniq harakatning haqiqiy sodir etilishidir. Bugungi kunda sun'iy intellekt "harakatlarni" bajarishga qodir va bu nafaqat "kuchli" sun'iy intellektga, balki pastroq rivojlangan texnologiyalarga ham tegishli. Mashina (masalan, sun'iy intellekt roboti) o'zining gidravlik qo'li yoki boshqa moslama bilan harakat qilsa, buni harakat deb hisoblash mumkin. Va bu faqat harakat mashinaning ichki hisob-kitoblari natijasi bo'lgan holatlarga emas, balki mashina to'liq inson tomonidan boshqarilsa ham. Shunga ko'ra, hatto zaif sun'iy intellekt bilan jihozlangan mashinalar ham, motivlar va sabablardan qat'i nazar, harakatlarni amalga oshirishning haqiqiy qobiliyatiga ega (Hallevy, 2015).

Metodlar

Tadqiqotda mantiqiy, tarixiy, qiyosiy-huquqiy, aniq sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, statistik ma'lumotlar tahlili, qonun hujjatlarini sharhlash, qonunni qo'llash amaliyotini o'rganish kabi usullardan foydalanilgan.

SI sohasi juda ham murakkab va keng qamrovli bo'lib axborot texnologiyalaridan tashqari qator sohalar: psixologiya, neyrofiziologiya, falsafa, transgumanizm va boshqalar bilan chambarchas bog'liq. Sun'iy intellekt ham boshqa axborot texnologiyalari fanlari kabi matematik apparatdan foydalanadi. Uning uchun falsafa va robototexnika alohida ahamiyatga ega hisoblanadi.

Sun'iy intellektdan foydalanishning keng imkoniyatlari yaqin kelajakda muayyan faoliyat sohalaridagi mutaxassislarni almashtirish to'g'risida so'z yuritishga imkon beradi. Biroq shaxslararo munosabatlarda ustunlik qiladigan sohalarda robotlar insonlarni to'liq almashtira olmaydi, chunki ularda ruhiyat, his-tuyg'u, fikrlashning moslashuvchanligi, muammolarni hal qilishga individual yondashish qobiliyati, muammo, suhbatdoshning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish qobiliyati yo'q.

Sun'iy intellektni talqin qilishning bunday yondashuvi, birinchi navbatda, olimlar va

amaliyotchilarning diqqatini jalb qiladigan mavjud "elektron shaxs" konsepsiyasiga asoslanadi (Popova, 2019; Rolinson, 2018; Kharitonova, 2019). Agar biz haqiqatan ham sun'iy intellektning avtonomiyasidan, uning xatti-harakatlaridan xabardor bo'lish qobiliyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, unda beixtiyor uning javobgarligi va shunga mos ravishda jamiyatdagi huquqiy maqomi va rolini aniqlash masalasi tug'iladi.

Huquqiy munosabatlarning subyekti sifatida tan olinishi uchun shaxsga huquqiy maqom (huquq layoqati, muomala layoqati va delikt layoqati) berilgan bo'lishi kerak. Fuqarolik huquqi mantig'iga amal qiladigan bo'lsak, jismoniy va yuridik shaxslarning o'z fuqarolik huquqlari, o'z xohish-irodasi va o'z manfaatlarini ko'zlashi tabiiy hol. Bu holatda iroda va qiziqish sun'iy intellekt faoliyatining ongli fikrlash jarayonlari, shuningdek, uning huquqiy maqomini tan olish omillarini belgilab beradimi, degan savol yuridik fan doirasidan tashqarida bo'lib, jiddiy, keng qamrovli sotsiologik, psixologik va falsafiy tadqiqotlarni talab qiladi (Arkhipov, 2017; Ponkin, 2018; Rizhenkov, 2014).

Bu yerda hech qanday shubha tug'dirmaydigan narsa subyektiv huquqning maqsadi va sharti bo'lgan huquqiy manfaatning o'ziga xosligidir (Bratus, 1950). Sun'iy intellekt mustaqil manfaatga ega emas, balki inson tomonidan o'z ehtiyojlarini qondirish uchun yaratilgan kompyuter dasturidir, degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Shunga ko'ra, faqat sun'iy intellektdan foydalanyotgan yoki unga ega bo'lgan shaxslarning manfaatlari himoya doirasiga kiradi.

Bu sohada G. Hallevy, J. Buyers, G. Hallevy, Piter Asaro, N. Nevejans, F.V. Ujov, L. Shvars, J.K.C. Kingston, B. Hamroqulov, D.J. Gunkel, C.G. Debessonnet, Y.H. Weng, S. Solaiman, P. Freitas, D. Levy, Y. Benhamou, G. Calabresi, A.D. Melamed, S. Jenny, R.S. Gruner, F. Malle, M. Scheutz, J.L. Austerweil., M. Decker, M. Gutmann kabi olimlarning ilmiy qarashlarini aytib o'tish darkor.

Natijalar

Gabriel Xollivi sun'iy intellekt mahsulotlarini javobgarlikka tortish imkoniyati masalasini muhokama qilar ekan, huquqbuzarlikning subyektiv tomonining mavjudligi masalasi asosiy masala bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi (Hallevy, 2016).

Shu sababli sun'iy intellekt mahsulotini o'z harakatlari uchun qonuniy javobgarlikka tortish imkoniyati masalasi bugungi kunda juda katta muhokamalarga sabab bo'lmoqda va sun'iy intellekt mahsulotining huquqiy maqomini aniqlash masalasi bilan bevosita bog'liq.

Sun'iy intellekt mahsulotiga ba'zi cheklangan huquqlar va majburiyatlarning berilishi ma'lum bir sohada ma'lum maqsadlarga erishish uchun amalga oshirilishi mumkin, ammo bunday mahsulotni to'liq shaxs sifatida ta'minlash uchun zarur emas. Qolaversa, sun'iy intellekt mahsuloti o'zining qonunga xilof harakatlarining oqibatlarini haqiqatda va to'liq anglay olmaydi, bu jinoyat-huquqiy delikt tarkibini belgilashda muammolarga olib keladi (Buyers, 2015). Sun'iy intellekt mahsulotining javobgarligi masalasi sun'iy intellektga nisbatan to'liq ma'nosizligi sababli yuridik vaziyat bugun boshi berk ko'chaga kirib qolgan.

Sun'iy intellekt mahsuloti uchun jinoyat huquqida mutlaq aniq javobgarlikning kiritilishi ham klassik yuridik javobgarlik maqsadidan biri bo'lgan huquqbuzarlikning oldini olish, profilaktika maqsadlariga erishishga imkon bermaydi, chunki sun'iy intellekt mahsulotini javobgarlikka tortish holati uning axloqini tuzata olmaydi va potensial javobgarlik og'irligi uning harakatlariga to'sqinlik qilmaydi, chunki bu mahsulot uchun mutlaqo farqsiz holatdir.

F.V. Ujovning nazdida, sun'iy intellekt mahsulotini "qayta tarbiyalash" faqat uni to'liq qayta dasturlash orqali amalga oshirilishi mumkin, uni "ma'lum ma'noda insonga nisbatan lobotomiya operatsiyasi bilan solishtirish mumkin. Ya'ni shu orqali sun'iy intellekt

xususiyatlarini mutlaq va, ehtimol, qaytarib bo'lmaydigan o'zgartirish mumkin.

Ikkinchi yo'l – sun'iy intellektni bloklash (yo'q qilish), biroq bu jinoyat huquqi jazo tizimida mavjud emasligi tufayli bu usulni ko'rib chiqqa olmaymiz. Jinoiy javobgarlikni belgilashda mashinaning qiymati, u tomonidan qilingan "xatolar" sonini, tegishli kamchiliklarni "og'riqsiz" bartaraf etish imkoniyatini baholash doirasida muhokama qilish kerak (Uzhov, 2017).

Agar biz sun'iy intellekt tizimlariga nisbatan jinoyat-huquqiy javobgarlik choralari qo'llash maqsadlari haqida gapiradigan bo'lsak, bu yerda faqat zararni undirish haqida so'z yuritish mumkin, boisi har qanday mashina – avtomobillardan tortib sun'iy intellekt bilan jihozlangan yuqori texnologiyali robotlargacha nisbatan jismaniy jazo choralari qo'llash, xuddi "avtomobilni tepish" bilan barobardir. Mashina azob chekish yoki afsuslanishga qodir emas (Hallevy, 2015).

AQShda delikt huquqi doktrinasida *actus reus* (huquqqa xilof harakat) va *mens rea* (ayb, ruhiy holat) kabi majburiy elementlar ajratilgan, ularsiz shaxsni huquqiy javobgarlikka tortish mumkin emas. Bu yerda savol shundaki, sun'iy intellekt huquqiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan delikt sodir etganda, avtonom boshqaruv tizimlarining harakatlari uchun kim javobgar bo'ladi? Jumladan, Amerika yuridik instituti komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan *mens rea* va *actus reus* huquqiy tabiatiga murojaat qiladigan bo'lsak, quyidagilarni kuzatish mumkin.

B.F. Malle va boshqa mualliflarning fikricha, bu qoidalar faqat huquqiy islohotlarni boshlashga taklif bo'lib, delikt huquqining murakkab muammolarini yagona va mutlaqo to'g'ri hal qilishning dogmatik qoidasi emas (Malle et al., 2017). Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, Amerika shtatlarining mutlaq ko'pchiligining qonun chiqaruvchilari mazkur qoidalarni o'z hududlari qonunchiligiga kiritgan.

Jinoiy deliktning asosiy obyektiv (moddiy) elementi xatti-harakat (*actus reus*) bo'lib, u qilmishni, ya'ni taqiqlangan xatti-harakatlar tavsifiga kiritilgan xatti-harakatlarni (harakatsizlikni) anglatadi. Umumiy huquqda shaxs, agar uning delikt qilmishi ongli, irodaviy bo'lmagan harakatlar yoki refleksiv (konvulsiv) tana harakatlari, shuningdek, ongsiz holatda yoki tushda amalga oshirilgan harakatlar uchun javobgar hisoblanmaydi.

AQSh delikt qonunchiligi qilmishni va shaxsning o'z harakatlarini anglab yetishini talab qiladi. Bunday obyektiv va subyektiv omillar ikkiligi quyidagi doktrinal postulatlardan kelib chiqadi: fikrlar moddiy emas; irodaning o'zi qilmishni ifodalamaydi.

Sun'iy intellektni qo'llashda huquqiy javobgarlikni taqsimlash konsepsiyasiga kelsak, bu borada fanda uch xil konsepsiya mavjud (Gunkel, 2012).

Birinchi model, *"The Perpetration-by-Another"* (Boshqa shaxs orqali sodir etish) modeli sun'iy intellektni delikt subyekti sifatida tan olmaydi. Bunda undan foydalangan shaxs apriori aybsiz (lekin javobgar) sifatida qabul qilinadi. Yuqoridagi tushuncha qadim zamonlardan beri ma'lum bo'lib, javobgarlik institutining bir qismidir.

Bunday holatda sun'iy intellektning harakatlari uchun huquqiy javobgarlikka tortish uchun ikkita taxminiy subyekt mavjud. Birinchisi, maxsus dasturiy ta'minot ishlab chiqqan dasturchi, ikkinchisi, sun'iy intellekt mahsulotiga ega bo'lgan va undan o'zining noqonuniy manfaatlari yo'lida foydalangan foydalanuvchi. Ikki holatda ham qilmish to'g'ridan to'g'ri robot tomonidan amalga oshiriladi, bunda robot tomonidan bajarilgan harakat xuddi dasturchi yoki foydalanuvchi tomonidan bajarilgandek ko'rib chiqiladi (Scherer, 2015).

Ikkinchi model, *"The Natural-Probable-Consequence Liability"* (Tabiiy ehtimoliy oqibat uchun javobgarlik), dasturchining (foydalanuvchining) ongli maxsus harakatlari nazarida tutmaydi. Bu yerda jinoiy delikt

sun'iy intellekt tizimidan beparvolik yoki ehtiyotsizlik bilan foydalanish tufayli yuzaga keladi (Mehlman, 2017).

Shu bilan birga, subyekt deliktini yoki uning oqibatlarini oldindan ko'ra olmasa ham, u sun'iy intellektning funksiya va vazifalaridan kelib chiqadigan potentsial oqibat sifatida bunday huquqiy delikt yuz berishi mumkinligini bilishi zarur. Shunga ko'ra, dasturchining (foydalanuvchining) beparvoligi (ehtiyotsizligi) isbotlangan taqdirda uning jinoiy-huquqiy javobgarligini keltirib chiqaradi.

Biroq agar robot ma'lum bir harakatlarni (vazifalarni) bajarishga dasturlashtirilgan bo'lsa-da, lekin ularni bajarish jarayonida, berilgan dasturdan chetga chiqib, huquqiy delikt sodir etsa, dasturchi sun'iy intellektning qilmishi uchun javob bermaydi, chunki potentsial oqibat sifatida buni anglab yetmaydi (Debessonnet, 1986). Bu yerda baxtsiz hodisa yuz bergan hisoblanadi, chunki bu modelda sun'iy intellektning o'z xatti-harakatlari uchun shaxsan javobgar hisoblanmaydi.

Dastlabki ikkita model sun'iy intellektni jinoyat-huquqiy javobgarlik munosabatlari-ning to'laqonli subyekti sifatida tan olmaydi, balki uni delikt oqibat (natija)ga erishish vositasi deb hisoblaydi.

Uchinchi model, *"The Direct Liability"* (Bevosita javobgarlik) modeli butunlay boshqacha xarakterga ega. U sun'iy intellektni kelajakda huquqiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lgan mustaqil subyekt deb hisoblaydi. Model nomidan ko'rinib turibdiki, u sun'iy intellektning bevosita javobgarligini belgilab, uning harakatlari uchun dasturchi (foydalanuvchi)ni jalb qilmaydi (Weng, 2009). Ammo bunday modelni amaliyotga tatbiq etish uchun sun'iy intellektga huquqiy maqom berish, shuningdek, sun'iy intellekt harakatlarining mens rea va actus reus talablariga to'liq muvofiqligi haqida qonunchilikka o'zgartish kiritish zarur bo'ladi (Solaiman, 2017).

Muhokama

Sun'iy intellekt javobgarligi konsepsiyalarini tahlil qilish natijasida quyidagi jihatlarni aniqladik.

Birinchidan, delikt huquqi nuqtayi nazaridan, avtomatik mexanizm, shu jumladan, sun'iy intellektdan foydalanish natijasida zarar yetkazish ham harakat, ham harakatsizlik (masalan, sun'iy intellektning qonunda yoki shartnomada nazarda tutilgan vazifalarni bajarmasligi oqibatida moddiy yoki jismoniy zarar yetkazilishi) oqibatida yuzaga kelishi mumkin.

Ikkinchidan, umumiy huquq tizimi o'ngining faqat ikkita bosqichini (idrok etish va tahlil qilish) tan oladi, ular hozirgi rivojlanish bosqichida sun'iy intellektga xosdir. Demak, sun'iy intellektdan foydalanadigan avtomatlashtirilgan tizim inson kabi axborotni qabul qilish, uning idrok etish imkoniyatlari va qurilmalarga ega (masalan, videokuzatuv kameralari, harakat datchiklari, yorug'lik datchiklari, mikrofonlar va atrof-dagi dunyoni idrok etish uchun boshqa qurilmalar).

Shu sababli texnologik rivojlanishning hozirgi bosqichida ham sun'iy intellekt ma'lumotni idrok etishga qodir, deb ta'kidlash mumkin. Ammo uni idrok etish faktiga ega bo'lishning o'zi kifoya emas, atrof-dagi voqelikning to'g'ri tasvirini ongli ravishda aks ettirish, uni tahlil qilish va o'tmishdagi ma'lumotlar bilan taqqoslash muhimdir.

Misol uchun, strategik muhim obyekt xavfsizligini ta'minlovchi avtonom robotlarni ko'rib chiqaylik. Ularning vazifasi ma'lum bir hududda ruxsatsiz paydo bo'lgan shaxslarni qayd etish. Razvedka sensorlari harakat trayektoriyasi bo'ylab ehtimoliy buzg'unchini aniqlaydi va keyin vaziyatni tahlil qilish zarurati paydo bo'ladi. Bu jarayon tashqi ko'rinishdan vaziyatni inson tomonidan idrok etishga o'xshaydi, faqat bundan farqli ravishda sun'iy intellektda juda tez yuz beradi.

Uchinchidan, beparvolik va ehtiyotsizlik kabi ayb shakllari sun'iy intellekt uchun

tatbiq etilishi dargumon. Uning barcha harakatlari bir maqsadga – o'ziga yuklangan vazifani bajarishga bo'ysunadi. Inson o'z harakatlari uchun javobgarlikka tortilganda, ehtiyotsizlik haqida so'z yuritish mumkin. Vaholanki, sun'iy intellekt mahsuloti o'z dasturini amalga oshirishi natijasida yuridik javobgarlik kelib chiqqanda, o'zgacha bir ayb shakliga murojaat etishga yoki ushbu zarar aybsiz holda yetkazilgan deb topishga majbur bo'lamiz.

Biroq ko'rib chiqilgan modellar bir qator qiyin savollarni javobsiz qoldiradi.

Birinchidan, go'yoki "aqldan ozish" holati sun'iy intellekt tizimiga xos bo'lishi mumkinmi, aytaylik, sun'iy intellektni kompyuter virusi bilan yuqtirish natijasida yuzaga kelishi mumkinmi? Bizningcha, bu yerda javob oddiy: bunday holatlarda ham javobgarlikni hech qanday holda sun'iy intellekt zimmasiga yuklash mumkin emas. Buning sababi shundaki, sun'iy intellekt insonga xos ruh, his-tuyg'u, qasd, niyat va shaxsiy manfaat kabi elementlardan mahrum (Freitas et al., 2014).

O'zining taraqqiy etganligi va axborotni qayta ishlash tezligi insonning potensial imkoniyatlaridan bir necha baravar yuqori bo'lgani bilan sun'iy intellekt hozircha moddiy-texnik bazaga ega dastur bo'lib qolmoqda xolos. Aynan uning insonga xos jihatlari yo'qligi unga nisbatan javobgarlikni istisno etuvchi yoki yengillashtiruvchi holatlar qo'llanmasligini anglatadi.

Ikkinchi masala, Jinoyat kodeksining tegishli moddalarida belgilangan javobgarlikni yengillashtiruvchi yoki undan ozod qiluvchi holatlar sun'iy intellektga ham qo'llanishi mumkinmi? Ya'ni u zaruriy mudofaa yoki oxirgi zarurat holatida harakat qilishi yoki voyaga yetmagan deb tan olinishi mumkinmi?

Anglo-sakson huquqiy oilasining delikt huquqi nazariyasida yuqoridagi asoslar ikki turga ajratiladi – istisnolar va asoslar (exemptions and justifications). Birinchisi, o'z tabiatiga ko'ra, javobgar shaxsning shaxsiy

xususiyatlariga taalluqli, ikkinchisi esa delikt sodir etilgan muhitni hisobga oladi. Jumladan, istisnalar deb shaxsning javobgarlik yoshiga yetmasligi, muomalaga layoqatsiz (insane) shaxs va hokazolarni aytish mumkin. Asoslar qatoriga zaruriy mudofaa, oxirgi zarurat kabilar kiradi. Misol uchun, bir qarashda javobgarlik yoshiga yetmaslik sun'iy intellektga xos emasdek tuyilishi mumkin. Biroq bu savolga javob aniq emas, chunki sun'iy intellekt tizimlari – doimiy avtonom ishlash uchun o'rnatilgan va doimo yangilanib, funksiyalarini bajarish jarayonida rivojlanib borishi mumkin bo'lgan tizimlar. Shunga ko'ra, ma'lum bir muddat ichida sun'iy intellekt mahsulotini huquqiy javobgarlikka tortishda bu masalani ham ko'rib chiqish zarurati tug'iladi.

Delikt haqidagi qonunning asosiy maqsadi jabrlanuvchilarga barcha manfaatlarini baholash asosida yetkazilgan zararni to'liq qoplashdan iborat. An'anaga ko'ra, bunday zararni qoplash kompensatsiya prinsipi asosida tartibga solinadi (unga ko'ra, faqat haqiqiy zarar qoplanishi lozim) (Hallevy, 2013). Sun'iy intellekt haqida so'z borgan-da, bir necha turdagi zararlar yuz berishi mumkin, jumladan, insonga mulkiy shikast yetkazish (masalan, mustaqil ravishda uning kartasidan mablag'larni yechish), intellektual mulk huquqi yoki shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi qoidalarining buzilishi natijasida kelib chiqadigan zarar, sof iqtisodiy yo'qotishlar (masalan, ma'lumotlarga zarar yetkazish bilan bog'liq xarajatlar) ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Har qanday holatda, faqat qoplanishi lozim bo'lgan zarar kompensatsiya qilinadi, buning ostida huquq tizimi doirasida himoya qilinishga loyiq deb hisoblangan cheklangan manfaatlarga yetkazilgan zarar tushuniladi (Levy, 2015). Garchi shaxs mulkiga yetkazilgan zarar va mutlaq huquq buzilishi natijasida yetkazilgan zarar qoplanishi zarur bo'lgan zarar toifasiga kirishi bir ovozdan ma'qullansa ham, ularni sof iqtisodiy zarar (jumladan, ma'lumotlar bazasiga zarar yetkazish, masa-

lan, ma'lumotlarni o'zgartirish yoki yo'q qilish) sifatida qabul qilish borasida umumiy fikr yo'q. Ayni chog'da sof iqtisodiy zarar shartnoma majburiyatlari orqali qoplanishi mumkin (misol uchun, ushbu zararlarni qoplashni ko'zda tutuvchi sug'urta shartnomasi). Qonun chiqaruvchilar va sudlar ham ma'lumotlarga zarar yetkazilishini tan olishadi.

Zarar yetkazish uchun javobgarlik tegishli ma'lumotlar intellektual mulk to'g'risidagi qonun yoki shunga o'xshash huquqiy rejim bilan himoyalangan bo'lsa, misol uchun, ma'lumotlar bazasini himoyalash yoki tijorat sirini himoyalash (IPR – intellektual mulk huquqi) jarayonida, sun'iy intellekt bilan bog'liq holda (masalan, sun'iy intellektni ta'minlash uchun kirishda) huquqbuzarlik sodir bo'lganida yuzaga keladi. Biroq bu yerda zarar miqdorini hisoblash juda nozik masaladir.

Zarar miqdorini hisoblash yurisdiksiyalar orasida farq qiladi, holbuki, zarar asosan ikki xil shaklda bo'ladi: da'vogar ko'rgan zarar yoki boy berilgan foyda sifatida belgilanadigan haqiqiy zarar (Nikolaeva et al., 2018) va asossiz orttirilgan boylik, uning ostida huquqbuzar tomonidan huquqni buzgan holda asossiz ravishda olingan foyda tushuniladi. Haqiqiy zarar yoki asossiz orttirilgan boylik tegishli ma'lumotlar sun'iy intellektning asosiy qismini tashkil qilganda (masalan, dasturiy ta'minot tahliliy maqsadlarda yoki ma'lumot bazasini tuzish uchun foydalanilganda) ahamiyat kasb etishi mumkin. Shu bilan birga, da'vogar sifatida axborotdan tijoriy maqsadlarda foydalana olmaydigan yakka tadbirkor namoyon bo'lsa, haqiqiy zararni undirish haqidagi talabni kiritish qiyin bo'lishi mumkin, chunki u yetkazilgan zarar oqibatida o'zining tijorat aylanmasi kamayganligi yoki o'smaganligini (haqiqiy zarar) hamda uning intellektual mulkka bo'lgan huquqi buzilmaganida, u huquqbuzarning o'rniga o'z mahsulotini sotishi mumkinligini (boy berilgan foyda) isbotlashi murakkab.

Bularning barchasi hozircha shart bo'lmagan farazlar deb qaralishi mumkin. Biroq

vaqt o'tishi bilan ular o'z dolzarbligini ko'rsata boshlaydi. Misol uchun, XIX asrdan boshlab (Benhamou & Ferland, 2009) faqat insonga xos javobgarlikning ayrim tushunchalari yuridik shaxslar – aslida sun'iy ravishda yaratilgan huquq subyektlari uchun tatbiq etilgani sir emas.

Hozirgi bosqichda sun'iy intellektni faqat fuqarolik-huquqiy delikt vositasi sifatida ko'rishimiz mumkin, biz hozirdanoq jinoyat-huquqiy javobgarlik munosabatining faol subyekti sifatida qarash kerak (Calabresi & Melamed, 1972), degan fikrga mutlaqo qarshimiz.

Xulosa

Maqola yakunida quyidagilarni aytishni o'rinli deb topdik:

Birinchidan, biz sun'iy intellekt bevosita jinoyat-huquqiy javobgarlikka tortish uchun muomala layoqatiga ega emasligi to'g'risidagi pozitsiyani qo'llab-quvvatlaymiz. Bizningcha, masalan, ba'zi hollarda elektron tizimning noqonuniy harakatlariga virus dasturlari, masalan, troyan virusi yoki sun'iy intellektidan foydalangan holda noqonuniy harakatlarni amalga oshirish uchun hujum qiladigan boshqa zararli dasturlar tufayli elektron tizimning o'zini bu qilmishda aybdor deb bilish mutlaqo asossiz ko'rinadi.

Bu holatda javobgarlik tizimning algoritmi sxemasiga kirib, deliktning bevosita sababchisi bo'lgan zararli dasturiy ta'minotni ishlab chiqaruvchi yoki xuddi shu harakatlarni sodir etgan foydalanuvchi zimmasiga yuklatilishi shart.

Qolaversa, har qanday holda ham, sun'iy intellektni huquqiy javobgarlik subyekti sifatida tan olish nafaqat batafsil tadqiqotlarni, balki ma'lum darajada ehtiyotkorlikni ham talab qiladigan jarayon.

Ikkinchidan, sun'iy intellektning huquqiy maqomini e'tirof etish muqarrar ravishda uning huquq va majburiyatlarini normativ tartibda belgilash, shuningdek ularning davlat tomonidan ro'yxatga olinishini ta'minlash kafolatlarini talab qiladi. Bu esa, o'z navbatida, normativ-huquqiy hujjatlar bazasini tubdan qayta qurish bilan birga inson tafakkurini o'zgartirishni, huquqiy madaniyatni tubdan rivojlantirishni talab qiladi.

Biz bunga tayyormiz deb ayta olamizmi? Hozircha yo'q. Lekin bir narsani aniq aytishimiz mumkin: hozirdan jamiyat yaqin kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni bashorat qilishi, sun'iy intellektni yaratish va qo'llashda jinoyat-huquqiy javobgarlikka oid qonunchilikni ishlab chiqishga e'tibor qaratishi shart.

REFERENCES

1. Arkhipov, V. V., & Naumov, V. (2017). *Iskusstvennyy intellekt i avtonomnye ustroystva v kontekste prava: O razrabotke pervogo v Rossii zakona o robototekhnike* [Artificial intelligence and autonomous devices in the context of law: On the development of the first law on robotics in Russia]. *Proceedings of SPIIRAS*, 6(55). <https://doi.org/10.15622/sp.55.2>
2. Benhamou, Y., & Ferland, J. (2009). Compensation of prejudice for infringements of intellectual property rights in France, under the Directive 2004/48/EC and its transposition law: New notions? *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 40(2), 126.
3. Bratus, S. N. (1950). *Subyekty grazhdanskogo prava* [Subjects of civil law]. Legal Literature.
4. Buyers, J. (2015). *Liability issues in autonomous and semi-autonomous systems*. Osborne Clarke LLP.
5. Calabresi, G., & Melamed, D. (1972). Property rules, liability rules, and inalienability: One view of the cathedral. *Harvard Law Review*, 85(6), 1089–1128.
6. Debessonnet, C. G. (1986). An artificial intelligence application in the law: CCLIPS, a computer program that processes legal information. *High Technology Law Journal*, 1(2), 329–409.

7. Freitas, P. M., Andrade, F., & Novais, P. (2014). *Criminal liability of autonomous agents: From the unthinkable to the plausible* [Conference presentation]. AI approaches to the complexity of legal systems: AICOL 2013. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-662-45960-7_11
8. Gunkel, D. J. (2012). *The machine question: Critical perspectives on AI, robots, and ethics*. MIT Press.
9. Hallevy, G. (2013). *When robots kill: Artificial intelligence under criminal*. Northeastern University Press.
10. Hallevy, G. (2015). *Liability for crimes involving artificial intelligence systems* (pp. 60–62). Springer International Publishing.
11. Hallevy, G. (2016). *The criminal liability of artificial intelligence entities: From science fiction to legal social control*. IdealExchange Publ.
12. Jha, S. (2020, March 9). *Can you sue an algorithm for malpractice? It depends*. STAT. <https://www.statnews.com/2020/03/09/can-you-sue-artificial-intelligence-algorithm-for-malpractice/>
13. Kharitonova, Yu. S. (2019). *Pravovoy rezhim rezultatov deyatelnosti iskusstvennogo intellekta* [Legal regime of the results of artificial intelligence activities]. Statut.
14. Levy, D. (2015). *When robots do wrong* (1st ed.). CRC Press. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.1201/b19171-4/robots-wrong-david-levy>
15. Malle, B. F., Scheutz, M., & Austerweil, J. L. (2017). *Networks of social and moral norms in human and robot agents*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-46667-5_1
16. Mehlman, M. (2017). Robot law, *Case Legal Studies Research Paper*, (1). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2908488
17. Nikolaeva, Y. V., Grimalskaya, S. A., Petrosyants, D. V., Zulfugarzade, T. E., Maystrovich, E. V., & Shestak, V. A. (2018). Philosophical view of multiculturalism in modern European cinematography. *European Journal of Science and Theology*, 14(6), 205–214.
18. Ponkin, I. V. (2018). *Iskusstvennyy intellekt s tochki zreniya prava* [Artificial intelligence from a legal perspective]. *Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: Legal Sciences*, 22(1), 91–109.
19. Popova, N. F. (2019). Osnovnye napravleniya razvitiya pravovogo regulirovaniya ispolzovaniya iskusstvennogo intellekta, robotov i ob'yektov robototekhniki v sfere grazhdanskikh pravootnosheniy [Fundamentals of the development of legal regulation of the use of sophisticated intelligence, robots and robotics objects in the field of civil law]. *Modern Law*, (10), 69–73.
20. Ryzhenkov, A. Ya. (2014). *Deystvie svoey voley i v svoem interese kak princip grazhdanskogo zakonodatelstva* [Acting by one's own will and in one's own interests as a principle of civil legislation]. *Lawyer*, (16), 16–21.
21. Rolinson, P. (2018). Obyekty intellektualnoy sobstvennosti, sozdavaemye s pomoshchyu iskusstvennogo intellekta: Osobennosti pravovogo rezhima v Rossii i za rubezhom [Objects of intellectual property created with the help of artificial intelligence: Features of the legal regime in Russia and abroad]. *Law*, (5), 63–71.
22. Scherer, M. U. (2015). Regulating artificial intelligence systems: Risks, challenges, competencies, and strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29(2), 353–400.
23. Shepardson, D. (2017, June 19). *Tesla driver in fatal 'Autopilot' crash got numerous warnings: U.S. government*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-tesla-crash/tesla-driver-in-fatal-autopilot-crash-got-numerous-warnings-u-s-government-idUSKBN19A2XC>
24. Solaiman, S. (2017). Legal personality of robots, corporations, idols and chimpanzees: A quest for legitimacy. *Artificial Intelligence and Law*, 25(2), 155–179.
25. The Guardian. (2015, July 2). *Robot kills worker at Volkswagen plant in Germany*. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/02/robot-kills-worker-at-volkswagen-plant-in-germany>
26. Uzhov, F. V. (2017). *Iskusstvennyy intellekt kak sub'yekt prava* [Artificial intelligence as a sub-element of law]. *Gaps in Russian Legislation*, (3), 357–360.
27. Weng, Y. H. (2009). Towards the human-robot co-existence society: On safety intelligence for next generation robots. *International Journal of Social Robotics*, 1, 267–282.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal
Правовой научно-практический журнал
Legal scientific-practical journal

2025-yil 4-son

VOLUME 9 / ISSUE 4 / 2025
DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2025.9.4